

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ РУХ «НОВОЇ ЕРИ»

Розглянуто формування світоглядних доміант релігійно-філософських рухів «Нової Ери» в умовах соціокультурних трансформацій сучасності.

Ключові слова: *нові релігійні рухи, «Нова Ера», соціокультурні трансформації, світоглядний кластер, особистісна трансформація.*

Рассмотрены формирование мировоззренческих доминант религиозно-философских движений «Новой Эры» в условиях социокультурных трансформаций современности.

Ключевые слова: *новые религиозные движения, «Новая Эра», социокультурные трансформации, мировоззренческий кластер, личностная трансформация.*

The formation of the dominant worldview of religious and philosophical movements of the «New Age», which occurs in conditions of social and cultural transformations of modernity.

Key words: *new religious movements, New Age, sociocultural transformation, ideological cluster personal transformation.*

Актуальність проблеми. Сучасна людина живе у світі конфліктів, природних і соціальних катаклізмів і протиріч, що набувають дедалі більшої актуальності. Намагання адаптувати локальні соціокультурні практики до глобалізованих, послаблена здатність до генерації цінностей, тобто традиційних форм відтворення соціокультурних практик, надають додаткової наснаги кризовим явищам у сучасній культурі. Водночас ситуація визначається і тим, що сам науково-технічний прогрес перетворився на джерело не тільки небачених у попередній історії благ, але й непомітно підвів людство до межі катастрофи: божевільне й безглузде марнотратство природних і людських ресурсів призводить природу, навколишнє середовище до загибелі, а багато мільйонів людей — до виродження, захворювань і смерті.

Ситуація, що склалася, свідчить про входження людства в черговий етап глибокої соціокультурної трансформації, яка має певні індикатори. Ними є ті нові явища, що виникають як у контексті сталих соціальних інституцій, культурних практик, так і нових форм освоєння світу, що виникають в тих чи інших локусах збуреного соціокультурного простору внаслідок некерованого фокусування культурних трендів.

Найглибшу кризу, яка має інституціональні, світоглядні, антропологічні й інші виміри, переживає й релігія. Зокрема, релігійні організації виявилися тісно пов'язаними не тільки із політичними й соціальними інституціями, але й елітами, котрі обслуговують ці інституції. Численні церкви дискредитували себе в очах не тільки невіруючих, але й віруючих; їх відхід від релігії пришвидчився, став обвальним. А паралельно з цим помітно активізувався пошук нових

медіаторів для встановлення особистих, особистісних контактів із Богом, який відрізняється індикативністю щодо соціокультурної трансформації релігії. «Сучасні нетрадиційні релігії, що швидко розвиваються — це багата лабораторія, створена самою історією, це масовий експеримент, який дозволяє простежити функціонування фундаментальних структур релігії, що, у свою чергу, відкриває плідну можливість для вивчення динаміки й морфогенезу світових релігійних традицій» [2, с. 5].

У контексті зростаючого відчуження в умовах поглиблення глобалізаційних процесів, яке набуває ознак антропної катастрофи, цей пошук ґрунтується не тільки на певних ідеалізованих уявленнях про релігію таких як очищення, страждання і звільнення і про Бога як істину, правду, красу, свободу, любов, милосердя, гуманізм; Бог не є зовнішня сила, зовнішня влада, що поневолює людину, а співтворець, фактор духовного самозбагачення і зростання людини. Виразником цих трендів, їх соціокультурним репрезентантом стає сукупність рухів, течій, угруповань тощо, які дістали назву «Нової Ери» («New Age»).

«New Age», «Нью Ейдж» — термін, що має англійське походження, який, зазвичай, перекладають по-різному («Новий Час», «Новий Вік»), але найточнішим є, мабуть, «Нова Ера» («NE»). Поняття «New Age» набуло поширення в західних ЗМІ, філософсько-релігієзнавчій літературі на початку 80-х рр. ХХ ст. Але вже в ХІХ ст. формуються його окремі елементи, потужний культурний тренд, репрезентований розвинутою субкультурою, новими релігійними рухами (НРР), до вивчення яких докладали чималих зусиль А. Баркер, М. Бах, Р. Беллу, Е. Вандерхілл, К. Кемпбелл, Р. Т. Керрол, Дж. Нідлман, Дж. Саліб, Р. Старк, Б. Уїлсон, Р. Уолліс, Р. Елвуд та ін. [5] Ця діяльність триває й у пострадянській філософсько-релігієзнавчій думці; її здійснюють Є. Г. Балагушкін; А. А. Грицанов, А. В. Філіпович, А. Т. Щедрін [2; 16; 11; 14]. Важливим джерелом є праці представників руху «NE», наприклад, М. Фергюсона, Ф. Капри, Дж. Лавлока, Ш. Маклейна [18]. Необхідно зважати також на довідникові видання, в яких узагальнюються напрацювання шанувальників руху, набуті в різних культурних практиках [17].

Мета дослідження — здійснити культурологічний аналіз детермінації виникнення філософсько-релігійних рухів «NE», їх світоглядних домінант і соціальних репрезентацій у соціокультурному просторі сучасності та культурних практик, що визначають специфіку зазначеного феномену; особливостей тлумачення в його доктринальних засадах проблеми позаземного розуму; валеологічної проблематики; його зв'язки з практикою багаторівневого маркетингу, екологічної тематики.

Секулярність сучасного суспільства трансформує сферу чудесного, яка притаманна всім без винятку культурам. Сама релігія без віри

в чудо — узагалі не релігія, а її монополія на диво (яку вона обстоювала достатньо жорсткими методами, зокрема в Середньовіччі) була порушена іншими культурними практиками. Слід зазначити, що технології майбутнього вже в семантичному полі модернової культури традиційно, мабуть, від Г. Тіссанд'є позначають як «чудеса науки». Але катастрофи планетарного масштабу, що створюються цими «чудесами» (Севезо, Бхопал, Чорнобиль, Мексиканська затока, Фукусіма тощо), викликають зворотну реакцію — страх, стійкі фобії щодо потенційних соціотехнічних збоїв або жахливих сил, викликаних цими «дивами».

Слід зазначити, що сучасні технології — це не тільки речовинно-енерго-інформаційні, і навіть не NBIC-технології; це певні ментальні технології самоусвідомлення людини у світі, який зазнає докорінних трансформацій. Попри кризу раціоналістичних настанов, успадкованих від доби Просвітництва, відбувається повернення до тих варіантів зазначених технологій, що виникли на попередніх етапах розвитку цивілізації. Зокрема, це зростаючі есхатологічні й апокаліптичні настрої, які вже неодноразово активізувались в епохи, пов'язані із періодами глибинних соціокультурних трансформацій, цивілізаційними кризами, одна з яких набула глобальних вимірів.

Зворотним аспектом есхатологічних й апокаліптичних настроїв є посилення екзистенційних форм надії, сподівань на чудесне вирішення нагальних проблем і глобальних загроз. Загалом чудо вражає не тільки нашу уяву, але й найголовніше — волю. Диво — те саме, що і страх (перед невідомим, таким, що не піддається раціональному поясненню). Тому в кризовій культурі стверджується не завжди артикульоване переконання в тому, що справжнє чудо — це вільна й непоневолена віра, яка має стати інструментом перетворення світу. У страхові немає любові, йому притаманне стійке відчуття невизначеності й очікування, яке стає психологічним підґрунтям суперечливих явищ і процесів у глобалізованому соціокультурному просторі. Саме він створює вкрай сприятливе середовище, яке «підживлює» невпинне зростання саме фундаментально-апріорних форм релігійної поведінки. З іншого боку, він зумовив виникнення цілого кластера філософсько-релігійних рухів, що дістав назву «НЕ».

Секуляризація, «Нова Ера» та геокультурні виміри нової релігійності. Секулярність сучасного суспільства, світоглядні доміанти якого сформувалися в добу Просвітництва, передбачає відмирання релігійності як світоглядної парадигми. Роль релігії як домінуючого інтегратора основних і, передусім, політичних систем сучасного світу, невпинно зменшується, згасає, релігія перетворюється на одну з багатьох соціальних структур. Відбувається фіксація відмови монотейстичних релігій від претензій на організацію світового політичного простору на імперських принципах. Винятком у цьому разі, мабуть, є іслам, радикально-фундаменталістське відгалуження якого прагне

відродження Нового Халіфату не тільки як певної альтернативи західної моделі глобалізації, але й вирішення загальноцивілізаційної кризи.

Претензії на всесвітній статус основоположень релігійного світогляду стають культурним андеграундом; вони підтримуються винятково в ортодоксально-фундаменталістських соціальних верствах, із украй радикальними соціальними проектами їх сповідників і послідовників. Зростання їх сили, впливу на велику політику має зворотній аспект, — пошук нових медіаторів для встановлення особистісних контактів із Богом непоневоленої віри. Тому однією із ознак нашого часу стають експансія нової релігійності у формах окультизму, магії, містицизму, паранаукових вірувань, нетрадиційних методів лікування тощо. Феномен нової релігійності радикально відрізняється від історично сформованих, традиційних для певного суспільства релігій і при цьому не зводиться винятково до НРР.

Поглиблений філософсько-культурологічний аналіз проблеми «НЕ» вможливує виявити не тільки соціокультурні основи його формування, детермінанти помітної активізації інтересу до нього широкого загалу. Важливим етапом такого аналізу є звернення до його світоглядних домінант, які перетворюються на ментальні технології додання глобальної кризи.

«Нова Ера»: світоглядні домінанти і субдомінанти. Рухи, що належать до складу «НЕ», поєднує система світоглядних принципів, які часом суперечать один одному, але загалом утворюють рухливий, мобільний світоглядний кластер, елементи якого розподілені в глобалізованому соціокультурному просторі, системі субкультур і притаманних їм дискурсів. Елементи «НЕ» можуть мати різні походження, методи формування й цілі трансляції: інтерес до Сходу, йога, медитація, дзен, альтернативна медицина, астрологія, магія, спіритизм, екологія тощо [6]. Однак у світогляді прихильників ідей й ритуалів «НЕ» є щось загальне, певний інваріант, який дозволяє вбачати в цьому неоднорідному утворенні цілісне явище, який посідає гідне місце серед НРР.

Домінантою специфічного світогляду, якого дотримують «люди New Age», незалежно від форм їх релігійних практик, полягає в тому, що вони переконані в настанні нової епохи «великого перетворення». Стверджується, що ця прийдешня культура «НЕ», яка повинна змінити в сучасній культурі, має бути набагато досконалішою. Її прихід знаменуватиметься грандіозним стрибком у духовному, ментальному й технологічному розвитку людства. І в цьому сенсі ці настрої є резонансними щодо домінантних світоглядних трендів епохи докорінної соціокультурної трансформації, яку переживає людство. Одним із каналів артикуляції цих настроїв є астрологічний дискурс [10]. Окремі групи, що захоплюються такою культурною практикою,

називають цю епоху «Ерою Водолія», початком якої вважають сучасність або найближче майбутнє (XX — XXII ст.).

Світогляд «людей New Age» тією або іншою мірою визначається дотриманням принципу монізму, зведенням усього різноманіття космосу, Всесвіту до єдиного первинного джерела — Божественної Енергії. Базова єдність усієї реальності утворюється безособовим Богом («Силою»), вічним Всесвітом, ілюзорною природою матерії. Важливою світоглядною домінантою «НЕ» є також пантеїзм — віра в те, що «Бог — це Все й Усе — це Бог». Бог є присутнім у кожній людині, кожному прояві світу. Відповідно до цього, прибічники руху тлумачать персональне завдання — знайти й відкрити божественність усередині себе завдяки внутрішній трансформації. Одним зі свідчень початку такої трансформації вважають появу «дітей індіго» [4, с. 7].

Але повністю завершитися зазначена трансформація може вже в наступних життях. Саме життя є циклічним, людина проживає безліч життів, відроджуючись після смерті. Тому домінантами світогляду «НЕ» є уявлення про реінкарнацію і карму. Прибічники «НЕ» вважають, що гарні вчинки зумовлюють благі наслідки, а погані — негативні. Зазначений «етичний детермінізм» поширюється не тільки наплинне життя, але й на всі попередні й наступні.

«Люди New Age» мають власні погляди на соціальну природу релігії. Тому соціокультурну специфіку «НЕ» визначає прагнення до універсальної релігії, яке має надзвичайно глибокі засади, оскільки його проявами в різному соціокультурному контексті були і сикхізм, і релігія бахаї, і теософія, і навіть деякі релігійні чинники традиційних релігій, які дотримуються постулатів екуменізму в його крайніх проявах. Тому згідно з «НЕ», фактично існує тільки одна релігія. Таким чином усе різноманіття релігій лише перешкоджає здійсненню однієї мети — Бога. Синкретизм, притаманний рухові «НЕ» як цілісному соціокультурному феномену, відображає суттєву ознаку культуротворчості кризових епох, — він спостерігався і в «сутінках» Античності, і наприкінці Середньовіччя, і на межах XIX — XX, XX — XXI ст. Тому носії релігійного синкретизму, прибічники об'єднання різних релігій, цілком комфортно почувають себе в контексті ньюейджерівського дискурсу. Вони вважають, що рухаючись до єдиного Бога, людина зазнає особистої трансформації. Ключовим у ньому є не вивчення чужих догм, а набуття власного містичного досвіду, що дозволить людині піднятися не тільки на наступний щабель у самопізнанні, але й еволюціонувати самій людині в божество, досягти тотожності з Богом.

«Нова Ера»: актори, діяльність і культурні практики. Багатовимірний, кластерний з рух «НЕ» набув відображення в системі груп, не пов'язаних між собою ані централізованою організацією, ані нормативними догматикою й культом. До світоглядних засад окремих філософсько-релігійних, релігійно-філософських напрямів, які утворюють соціальний субстрат «НЕ», долучилися численні особи, які

перетворилися на активних не тільки популяризаторів, але й продуцентів тих чи інших аспектів його інтегральних світоглядних засад, в акторів різних культурних практик.

Вони працювали не тільки в таких сферах, як філософія, релігія, окультизм, езотеризм, але й у фізиці, психології, русі холистичного здоров'я, освіті. Активність прибічників «НЕ» проявилася в екологічній та природоохоронній діяльності, політиці, економіці, соціології тощо. Деякі його симпатики є прибічниками всесвітнього (глобального) порядку, паціфістами, супротивниками насильства як за собою вирішення суспільних проблем.

У динамічному середовищі «НЕ» відбуваються складні процеси, виникають окремі рухи, течії, напрями, які мають яскраво виражене кластерне походження і огляд яких є надзвичайно складною проблемою. Помітним впливом у сучасному медіапросторі відрізняються рухи особистої трансформації, ченнелінг, рух свідомості, окремі окультні практики, серед яких необхідно виокремити астрологію, спіритизм, неошаманізм, рух за розвиток людського потенціалу, планетарне бачення тощо.

Представники «НЕ» не довіряють традиційній медицині, вважаючи її неприродною, небезпідставно критикують за знеособлений підхід до хворих. Тому серед способів особистої трансформації помітним є Рух Холістичного Здоров'я. Він — один із напрямів цілительства, що надають «друге дихання» різним практикам нетрадиційної медицини, діапазон яких надзвичайно широкий — від шаманізму, традиційної медицини Африки, Китаю, Індії, Тибету, до психотерапії й складних еніологічних технологій «біокорекції організму» із застосуванням спеціального обладнання [17, Vol.4, p. 1834–1837, 2031–2033; 2033–2038; Vol. 1, p. 173–178; Vol. 4, p. 2033–2038]. У валеологічному секторі руху набувають поширення безліч методів лікування: акупунктура, яка має яскраво виражене орієнтальне походження; прилади з біозворотним зв'язком, які є поправкою на технізований спосіб життя сучасника; мануальна терапія; масажні техніки, натуральні рослинні препарати. Рухові притаманні багато інших видів терапій. Ці валеологічні технології мають не тільки різну міру ефективності та корисності (і здійснюються в легальній, напівлегальній й у нелегальній формах), але й різночасове походження, різні соціокультурні основи й засади. Але в контексті альтернативної медицини як культурної практики ньюейджері намагаються органічно пов'язати фізичне й духовне здоров'я людини, що є обґрунтуванням необхідності комплексного підходу до лікування. Крім того, вважається, що сама особиста трансформація є вирішальним фактором зцілення, а ще одним засобом, дієти, що мають етичні виміри, — зокрема численні шанувальники «НЕ» є вегетаріанцями.

Рухи «НЕ» зазнають потужних процесів космізації [15]. Одним із напрямів розвитку означеного процесу є запропоновані рухом способи

вирішення проблеми, яка має загальноцивілізаційне значення, — контакту з позаземними цивілізаціями [13]. Ньюейджері, опираючись на тому, що людство є суб'єктом актуального діалогу з позаземним розумом, обрані земляни — отримувачі повідомлень, «канали» одкровення від неземних істот різного походження. У соціокультурному просторі сучасності виник феномен, який дістав назву «ченнелінгу» (від англ. channel — «канал»). Він передбачає відкриття й утримання стійкого каналу зв'язку, «контакту» з тими сутностями, яких усі, хто перебуває в контексті ченнелінгу як культурної практики, вважають не тільки «старшими братами» людства, але й важливими, ледь не вирішальними акторами його історії. Безперервне Одкровення від неземних істот перетворилося не тільки на сучасний фактор культуротворчості. У межах нових світоглядних парадигм практика ченнелінгу є складовою соціокультурних механізмів рецепції ідей філософії космізму у світоглядні основи «НЕ», зокрема стратегії актуалізації космістських принципів у сучасному інформаційному суспільстві — просторі Світової мережі [14].

З дослідженням і пропагандою змінених станів свідомості пов'язаний ще один рух «НЕ», — рух свідомості. Уважається, що особистій трансформації сприяє застосування різноманітних методик, які мають різне походження. Вони полягають у використанні наркотичних засобів — грибів-галюциногенів, ЛСД — дихальних технік (наприклад, холотропного дихання) тощо.

На західну культуру суттєво вплинув рух за розвиток людського потенціалу. Його основна теза — важливість самовдосконалення людини й всестороннього розвитку її позитивних якостей. Ця світоглядна домінанта відображається в активному поширенні програм особистісного зростання, бізнес- і психологічних тренінгах, які світоглядно ґрунтуються саме на практиці, виробленій у контексті «НЕ». Серед них заслуговує на увагу т. зв. багаторівневий маркетинг (multilevel marketing — MLM), який називають ще мережним маркетингом [5, с. 228–231]. Його поширення свідчить: попри всю опозиційність щодо сучасної цивілізації, критику її ринкових засад, значні сегменти «НЕ», носії зазначених культурних практик перетворилися на частину Системи.

За межами зусиль щодо особистої трансформації перебуває глобальна мета «НЕ» — комплексна планетарна трансформація. У контексті запропонованого планетарного бачення Земля розглядається як цілісний живий організм (концепція «Живої Землі»; «ЖЗ»). Один із найпопулярніших авторів «НЕ» — Дж. Лавлок, автор концепції Геї — Матері-Землі — пише про неминучість загибелі «чоловічої агресивної релігійності» християнства й заміни її «жіночою миролюбною релігійністю» свідомості «НЕ» [18]. На думку ньюейджерів, нова релігія виявиться здатною не тільки об'єднати людство, але й забезпечити його гармонію із природою.

Феноменом-медіатором, що забезпечує входження цього сайєнтологічного екологічного вірування в доктринальний субстрат не лише ченнелінгу, але й «Нової Ери» в цілому, є фемінізм. Він як певна світоглядна парадигма, субдомінанта трактується як «спрямованість до іншого мислення, іншої свідомості, здатної сприйняти багатовимірність світу не в розтрощеності, а в холізмі, до мислення не опозиційного». Метафора фемінізму — «Атлантида, що спливає із глибин, куди вона колись була витиснута. Контури й рельєфи цього гігантського материка поки ще не зовсім проглядаються, і хоча деякі підводні частини вже близькі до поверхні й начебто доступні погляду» [3, с. 176, 175]. Не можна не відзначити, що міфологема «ЖЗ» відбиває і зростаючу загрозу екологічної катастрофи, а також вичерпаність техніко-технологічного шляху, що виник протягом останніх сторіч.

Ньюейджери приділяють значну увагу захисту навколишнього середовища. Ця сфера діяльності «НЕ» також виявляє суттєві ознаки, притаманні рухові в цілому. Соціальні виміри «НЕ», зусилля, спрямовані на розвиток людського потенціалу, не зводяться лише до MLM, комерціалізації суспільних відносин, мають антисистемне спрямування. Рухи «НЕ» є також джерелом утопічної свідомості, екотопії. Репрезентативним у цьому сенсі є діяльність організації «Проект Венера», яка пропонує власний план дій щодо соціальних перетворень, спрямованих на досягнення мирної й глобальної цивілізації, суттєвою ознакою якої має стати стабільний розвиток. Цей проект описує альтернативне суспільство, в якому права людини є не декларацією, а втілені в життя [8]. Орієнтація на розвиток людського потенціалу і водночас утопізм простежуються в тих питаннях, які соціальні реформатори виявляють перед кожною людиною. «Вибір необмежений. Чи ти підтримуватимеш самобутність націй? Чи буде в тебе міжнародна консультативна рада? Як ти управлятимеш світовими ресурсами й розподіляти їх, щоб задовольнити потреби кожного? Чи керуватися науковим методом прийняття рішень або довіритися політиці або містицизму? Як надійдеш із розходженнями в релігійних віруваннях? Ти можеш навіть упровадити іншу систему розподілу, що не використовує грошей як засоби обміну» [9, с. 5]. У контексті світоглядних засад «НЕ» тривають пошуки способів досягнення альтернативної цивілізації

Екологічна, етносоціальна тематика «НЕ» — сфера прояву релігійного синкретизму. Унікальним містом-експериментом є Ауровіль, організований під егідою ЮНЕСКО в 1968 р. в Індії неподалік від Мадраса. Засновниця міста — Мірра Альфасса (1878-1973), котру послідовники вважають Матір'ю, а само воно покликане на практиці реалізувати запропонований великим індійським мислителем провидцем Шрі Ауробіндо ідеал досконалого людського співтовариства, яке живе вищою духовною свідомістю, свідомістю Істини [1].

Феномен «НЕ», світоглядні домінанти, що формуються в його контексті, є репрезентативним індикатором соціокультурних трансформацій сучасності, детермінований докорінними змінами, що відбуваються в науці, техніці, технологіях, суперечностями процесів секуляризації, зміною геокультурних вимірів нової релігійності. Активні популяризатори світоглядних ідей «НЕ» — люди, котрі плідно працюють у таких сферах культуротворення, як філософія, релігія, фізика, окультизм, психологія, міфологія, холістичне здоров'я, освіта, політика, економіка, екологія тощо.

Список літератури

1. АУРОВИЛЬ: Город будущего. Из высказываний Матери. Пер. с франц. — СПб.: Издательство «Адити», 1998. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.aditi.ru/pdf/Mother_on_Auroville.pdf. — Заглавие с экрана.
2. Балагушкин, Е.Г. Проблемы морфологического анализа религий [Текст] / Е. Г. Балагушкин; РАН. Ин-т философии. — М. : ИФРАН, 2003. — 218 с.
3. Габриэлян, Н. Всплывающая Атлантида (медитации на тему феминизма) / Н. М. Габриэлян // ОНС: Общественные науки и современность. — 1993. — № 6. — С.171–178.
4. Кэрролл, Л. Дети Индиго-2: праздник цвета Индиго [Текст] / Льюис Кэрролл; пер. с англ. К. Семенов. — М. : София, 2005. — 237 с. — Серия: «Родителям, учителям, психологам, врачам».
5. Кэрролл, Р. Т. Энциклопедия заблуждений: собрание невероятных фактов, занимательных обманов и опасных поверий [Текст] / Роберт Т. Кэрролл; Пер. с англ. — М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. — 675 с.: ил.
6. Ледбитер, Ч. Чакры [Текст] / Ч. Ледбитер, Е. Блаватская. — М. Алетея, 2005. — 272 с. Серия: «Спираль познания».
7. Поляков, С. П. Наближається індиго цивілізація [Текст] / С. П. Поляков // Трибуна. — 2005. — № 34. — С.18–19.
8. Фреско, Ж.. Проект Венера. Мир без политики, нищеты и войн / Жак Фреско. — Электрон. текст. дан. [Б.м.], Пресс-кит 2012. — [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.thevenusproject.com/downloads/marketing/Press%20Kit%20Nov%202011%20Ru.pdf>. — Заглавие с экрана.
9. Фреско, Ж.. Проектирование будущего / Жак Фреско, Роксана Медоуз ; Пер. выполнен активистами движения «Zeitgeist». Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2007. — 76 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.thevenusproject.com/downloads/marketing/Press%20Kit%20Nov%202011%20Ru.pdf>. — Заглавие с экрана.
10. Щедрин А. Т. Астрологія як соціокультурний феномен: (витоки, еволюція, контексти) [Текст] / А. Т. Щедрін // Культура України : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. — Х. : ХДАК, 2009. — Вип. 27. — С. 84–94.
11. Щедрин А. Т. Натуралістичні міфи — феномени нової неорелігійності / А.Т. Щедрін // Історія релігії в Україні : У 10-ти т. / За ред. А. М.

- Колодного. Редколегія: А.М. Колодний (голова) та ін. — Нові релігії України. — Т.8. — К., 2010. — С. 59–70.
12. Щедрін А. Т. Ченнелінг як індикатор динаміки постмодерної релігійності: філософсько-релігієзнавчі, культурологічні виміри [Текст] / А. Т. Щедрін // *Культура України: зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури, [Акад. мистец. України, Ін-т культурології ; редкол.: В. М. Шейко (відп. ред.) та ін.] ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Х. : ХДАК, 2013. — Вип. 40. — С. 150–160.*
 13. Щедрін А.Т. Ченнелінг: пошуки розуму у Всесвіті в контексті постмодерної релігійності (культурологічні виміри) [Текст] // *Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство. — К., 2013. — Випуск I (1). — С. 29–40.*
 14. Щедрін А. Т. Ченнелінг як культурна практика доби постмодерну: геокосмічні виміри / А. Т. Щедрін // *Культура України : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури, [Акад. мистец. України, Ін-т культурології ; редкол.: В. М. Шейко (відп. ред.) та ін.] ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Х., 2013. — Вип. 41. — С. 70–81.*
 15. *Язычество / авт.-сост.: А. А. Грицанов, А. В. Филиппович. — 2-е изд., стер. — Минск: Книжный дом, 2009. — 383 с. — Серия: «Религии мира».*
 16. *Gale Encyclopedia of Alternative Medicine / Jacqueline L . Longe, project editor. - Thomson Gale, a part of The Thomson Corporation, 2005. — Vol. 1. — (A-C); Vol. 2. — (D-K) ; Vol. 3. — (L-R) ; Vol. 4 — (S-Z).*
 17. *Lovelock, J. E. The ages of Gaia : a biography of our living earth / James Lovelock. — Oxford; New York; Toronto [etc.]; Oxford university press, 1989. — XX + 252 p. — Series: Commonwealth Fund Book.*

Надійшла до редколегії 13.02.2014 р.